

A freudi tudattalan és a miénk*

Mivel most időben elkezdem, mai témámhoz egy olyan vers olvasásával fogok, amelynek, az igazat megvallva, semmi köze nincs mondandóhoz – ellenben ahhoz nagyon is, amiről a múlt évi szemináriumon szó esett: a titokzatos tárgyhoz, a legrejtettebb tárgyhoz – ez a szkópikus ösztön tárgya.

Az *Elza bolondja* 73. oldalán található rövid versre gondolok, amelynek Aragon az *Ellen-dal* címet adta.

Képed hiába jön velem találkozóra
Nem léphet ide én vagyok csak mutatója
Felém fordulva nem tudsz mást találni csak
Tekintetem falán álmodott árnyadat

A nyomorult vagyok ki olyan mint a tükrök
Ki maga sose lát mindig csak visszatükröz
Szemem mint ők üres hiányod lakja csak
S ettől lett végzete hogy mindörökre vak ¹

[Vainement ton image arrive à ma rencontre
Et ne m'entre où je suis qui seulement la montre
Toi te tournant vers moi tu ne saurais trouver
Au mur de mon regard que ton ombre rêvée

Je suis ce malheureux comparable aux miroirs
Qui peuvent réfléchir mais ne peuvent pas voir
Comme eux mon œil est vide et comme eux habité
De l'absence de toi qui fait sa cécité]

A verset azon nosztalgiának ajánlom, amelyet, a már említett, félbeszakadt szemináriummal kapcsolatban érezhetnek néhányan – azzal

* Jacques Lacan: L'inconscient freudien et le nôtre. In uő: *Séminaire 11 – Les quatre concepts fondamentaux de la psychoanalyse*: 1964. Paris, Seuil, 1973, 25–36.

1 Somlyó György fordítása

kapcsolatban, amit ott a szorongásról és az *objet petit a* funkciójáról kifejtettem.

Úgy gondolom, ők értik – bocsássák meg, hogy ennyire célzások mentén haladok csak előre – annak finomságát, hogy Aragon ezt a nagyszerű verset – mely kapcsán büszkén lelek nemzedékem ízlésének visszhangjára, és hogy egyáltalán beszélni tudjak róla, muszáj a velem egyidősekhez fordulnom – szóval, ők érteni fogják, hogy Aragon ezzel a rejtélyes sorral folytatja költeményét: Így mondta egy alkalommal An-Ndzsi, mikor elhívták egy körülmetélési szertartásra.

Itt mindazoknak, akik részt vettek tavalyi szemináriumomon, világossá válik a kapcsolat, az *objet a* különböző formái és a *mínusz-fi* [(- φ)] központi, illetve szimbolikus funkciója között – itt azon különös utalás által, de semmiképpen sem véletlenül megidézve, amelyet Aragon, ha mondhatom így, szereplője, a bolond költő megszólalásának, vagyis ezen ellen-dal történeti konnotációjának kölcsönöz.

1

Tisztában vagyok vele, hogy vannak Önök között néhányan, akik csak most ismerkednek a tanítással. Mégpedig régi szövegeimen keresztül. Szeretném, ha tudnák, hogy a szóban forgó, korábbi elméleteim megértéséhez és megítéléséhez az egyik nélkülözhetetlen koordináta egyedül a következőben található: jelenlegi helyzetükben elképzelni sem tudják, milyen mértékű megvetés, vagy egyszerű félreértés uralhatja a gyakorló orvos viszonyát munkaeszközhöz. Szeretném, ha tudnák, hogy éveken át minden erőfeszitésem arra irányult, hogy az említett orvosok szemében átértékeljem ezt a munkaeszközt, a *beszédet* – hogy visszaadjam méltóságát, és elérjem, hogy ne már mindig is értékvesztett szavakat jelentsen számukra, amelyekarra készítették őket, hogy tekintetük, a válasz reményében, másfelé irányítsák.

Így történt, hogy, legalábbis egy időre, egy nem is tudom miféle, talán heideggeri nyelvfilozófia kísértett meg, miközben csupán egy propedeutikai hivatkozásról volt szó. Mégse higgyék, hogy csupán azért, mert ezen falak között vagyunk, majd több filozófiát csempészek mondanivalómba.

Inkább olyasvalamibe vágok, amelynek megnevezésében ténylegesen otthonosabban érzem magam: amiről itt szó van, azt mindenképpen úgy hívnám, hogy a fogalom elutasítása. Ezért kísérlem meg ma, mint azt az első óra végén jeleztem, a főbb freudi fogalmakba való bevezetést,

amelyekből négyet különítettem el, mint tisztán a fogalom funkcióját betöltőket.

A fekete táblán láthatják az első kettőt, a freudi fogalmak cím alatt ott van pár szó: a tudattalan és az ismétlés. Az indulatátétel – amelyről később, remélhetőleg a következő alkalommal beszélek majd – közvetlenül azon algoritmusokba jelent bevezetést, amelyeket, úgy hittem, a gyakorlatban kell javasolnom, különösképpen az analitikus technika, mint olyan gyakorlati felhasználásának célkitűzései kapcsán. Ami az ösztönkésztetést [pulsion] illeti, annak megközelítése olyannyira bajos – az igazat megvallva, olyannyira ismeretlen terület – hogy idén csakis akkor vállalkozhatom tárgyalására, ha az indulatátételtől már szót ejtettem.

Tehát egyedül az analízis lényegét érintjük majd – különösen azt, ami benne mélységesen problematikus, de ezzel együtt irányadó is, ez pedig az analízis didaktikus funkciója. Anélkül, hogy kisebbitenénk elmozduló, sőt sikamlós vetületét a fogalom megközelítésének, kizárólag azután térhetünk rá, az év végén, az ösztönkésztetés tárgyalására, hogy túl vagyunk egy effajta bevezetésen. Mindez azzal a meggondolatlan móddal áll szemben, amellyel egyesek ezen a területen elégtelen és megalapozatlan utalások mentén haladnak előre.

A táblára rajzolt két apró nyíl. A *Tudattalan* és *Az Ismétlés* után, a mellettük lévő kérdőjelre mutat. Azt jelzi, hogy a fogalmat illető elgondolásunkból következik, hogy egy fogalom mindenkor egy olyan megközelítés keretei között alapozódik meg, amely nem függetlenedhet attól, amit az infinitezimális számítás, mint forma, számunkra előír. Ha a fogalmat csakugyan az általa megragadni hivatott valóság megközelítése alakítja, akkor egyedül egy határra irányuló ugrás, átmenet által valósul meg. Ezért aztán muszáj megmondanunk miben valósulhat meg, fejeződhet be az a fogalmi kidolgozás, – azt mondanám, egy véges mennyiség formájában – melyet tudattalannak hívunk. Ugyanez áll az ismétlésre is.

A sor végén olvasható további két szó. A *Szubjektum* és *A Valós* a múlt alkalommal feltett kérdés újrafogalmazásához vezet: tekinthetünk-e magunk között, paradox, egyszeri és aporikus aspektusai felől nézve a pszichoanalízisre úgy, mint ami tudományt, egy tudomány reményét hozza létre?

Először a tudattalan fogalmát tárgyalom.

Az itt jelenlévők nagy részének már van valami fogalma arról, amit úgy fogalmaztam meg, hogy *a tudattalan úgy strukturált, mint egy nyelv*. Egy olyan területről van szó, amely ma már jóval hozzáférhetőbb, mint Freud idejében. Szemléltetése egy kétségkívül tudományos síkon már megvalósult, azon, a Lévi-Strauss által kutatott, strukturált és kidolgozott területen belül, amelynek a *Vad gondolkodás* címet adta.

Minden tapasztalatot, minden egyéni dedukciót, de még a beléjük íródo, egyedül a társadalmi szükségletekre visszavezethető kollektív tapasztalatokat is megelőzően, valami megszervezi ezt a területet, és be-lerajzolja kezdeti erővonalait. Ez az a funkció, melyet Lévi-Strauss a totemfunkció igazságaként mutat meg, s amely a totemfunkciót a látszatra redukálja: az elsődleges osztályozó funkció.

A tisztán emberi kapcsolatok létrejötte előtt, bizonyos viszonyok már meghatározottak. Ezek a viszonyok benne foglaltatnak mindabban, amit a természet, szembenálló tételekben elrendeződő alapok formájában felkínálhat. A természet, hogy végre kiejtsük a szót, jelölőket szállít, és ezek a jelölők kezdettől fogva megszervezik az emberi viszonyokat, struktúrákatadnak nekik és formálják azokat.

Számunkra az a fontos, hogy innen látni rá arra a szintre, ahol – a szubjektum bármiféle kialakulása előtt, legyen szó akár gondolkodó, elhelyezkedő szubjektumról – már valami számít [*ça compte*], és megszámláltatik [*c'est compté*], és ebben a megszámláltban [*ce compté*] már ott van a számítást végző [*le comptant*]. Csakis ezután következik, hogy a szubjektumnak fel kell ismernie benne önmagát, úgy mint, aki számol [*comme comptant*]. Tartsuk szem előtt ezt a gyermeteg akadályt, amikor az értelmi szintfelmérést végző személy jóízűn nevet a gyermek azon kijelentésén, hogy: *Három testvérem van, Paul, Ernest és én*. Pedig ez teljesen természetes, először is három testvért számol, Pault, Ernestet és saját magát, továbbá van az én, azon a ponton, ahol feltesszük, hogy el kell gondolnunk az első én-t, vagyis azt az én-t, aki a számítást végzi.

Manapság egy olyan tudomány kialakulásának vagyunk tanúi, amelyet nevezhetünk bölcsészetnek, de amelyet el kell különíteni mindenfajta pszicho-szociológiától. Ez a tudomány a nyelvészet, melynek modellje a spontánul, önmagában és a szubjektumot megelőző, preszubjektív módon működő kombinatorikus játék – ez az a struktúra, amely a tudattalan számára saját státust biztosít. Mindenestre ez biztosít minket afelől, hogy a tudattalan kifejezés alatt valami jellemezhető, hozzáférhető és objektíválható értünk. De amikor arra biztatom a pszichoanalitikusokat, hogy vegyék számításba ezt a területet, amely biztos támasztékként

szolgálhat analitikus munkájuk során, vajon ekkor már, történetileg Freud révén, a tudattalan kifejezés alatt bevezetett fogalmakról beszélnek? Nem! Nem hiszem. A tudattalan, mint freudi fogalom, az valami más, olyasvalami, amelyet ma szeretnék szemléltetni Önöknek.

Bizonyosan nem elégséges azt mondanunk, hogy a tudattalan egy dinamikus fogalom hiszen ez a titok legközkeletűbb rendjét helyettesítené egy sajátos titokkal – az erőével, amely általában egy homályos terület meghatározására szolgál. Ma az ok funkciójára szeretnék hivatkozni.

Jól tudom, hogy ezzel egy olyan területre tévedek, amely a filozófiai kritika szemszögéből nézve olyannyira terhelt referenciákkal, hogy elbizonytalanodom, melyiket is válasszam közülük – mégis muszáj lesz döntenem. Hallgatóságomnak legalábbis egy része kielégítetlen marad majd, ha csupán azt jelzem, hogy Kant a *Kísérlet a negatív mennyiségek fogalmának a világbölcseletbe való bevezetésére* című írásában mennyire közel került azon tátongás [béance] meghatározásához, melyet az ok funkciója kezdetől fogva közvetít minden fogalmi megértésnek. A szóban forgó esszében többé-kevésbé kimondatik, hogy az ok kapcsán egy, végső soron elemezhetetlen, vagyis ésszel felfoghatatlan, fogalomról van szó – feltéve, hogy az ész szabálya, a *Vernunftregel*, mindenkor valamiképpen *Vergleichung*, vagy azzal egyenértékű –, továbbá elhangzik az is, hogy lényegénél fogva az ok funkciójában egy bizonyos *tátongás* marad, ahogyan a kifejezést ugyanezen szerző a *Prolegomenában* használja.

Nem hívnám most fel a figyelmet arra, hogy az ok problémája már régóta megakasztja a filozófusokat, és hogy az egész nem olyan egyszerű, mint amilyennek Arisztotelész négyféle, egymást kiegyensúlyozó oka mutatja. Ugyan most nem filozófusként vagyok jelen, mégsem szeretném mentesíteni magam egy ilyen súlyos teher alól, csupán néhány elégséges és érzékletes utalást kívánok tenni annak meghatározására, hogy mit is jelent az, amely mellett ilyen hevesen kardoskodom. Az ok, vagyis mindazon modalitás, amelyet Kant a tiszta ész kategóriáiba beleír – pontosabban: a viszony kategóriáinak a táblájába, az inherencia és a kölcsönviszony közé beleír – számunkra még mindig nem eléggé racionalizált valami.

Az ok különbözik attól, ami egy sorozatban determináns, másképpen szólva, különbözik a *törvénytől*. Szemléltetésképpen gondoljanak arra, ami az akció és a reakció törvényében képként megvalósulhat. Ebben az esetben, ha úgy tetszik, csak egyetlen elem van. Az egyik nem működik a másik nélkül. A földön összezúzódó test, a test tömege nem az eleven erejére válaszként átélt ellenhatás oka, tömege benne foglaltatik az erőben, amely visszatér, és egy ellenhatás által, megbontja a tömeg egységét. Itt nincs tátongás, hacsak nem a zuhanást követően.

Ezzel szemben, ahányszor okról beszélünk, mindig valami antikonceptuális és meghatározatlan dologgal szembesülünk. A hold

állása az árapály oka – ez életszerű, ebben az esetben tudjuk, hogy helyesen használtuk az ok szót. Vagy ugyanígy a miazma, a fertőző kipárolgás a láz oka – ez is helyes, hiszen semmit nem jelent, van egy lyuk, és valami oszcillálni kezd az intervallumban. Röviden, csak ha valami megakad, kibillen [ce qui cloche], akkor van ok.

Namármost, ez az a pont, ahol megpróbálom Önöknek közelítőleg megmutatni, hogy a freudi tudattalan itt található, itt, ahol ok és hatás között, valami mindig megbicsaklik [il y a toujours la clocherie]. Nem az a fontos, hogy a tudattalan meghatározza a neurózt, ez mindegy – itt Freud pilátusi gesztussal, könnyedén megmossa a kezét. Egyszer majd lehet, hogy találunk valamit, ami összefüggésbe hozható ezzel, a testnedvek meghatározó szerepét mondjuk, nem is fontos, mit – Freudnak is mindegy. Hiszen a tudattalan azt a tátongást mutatja meg, amin keresztül a neurózis a valóshoz kapcsolódik – a valóshoz, amely nagyon is lehet nem meghatározott.

Történik valami ebben a tátongásban. Ha betömjük a tátongást, vajon kigyógyulunk a neurózisból? Végso soron a kérdés mindig nyitott marad. Csupán a neurózis válik mássá, néha egyszerű fogyatékossgá, *heggé*, ahogy Freud fogalmaz – nem a neurózis, hanem a tudattalan hegév. Idő híján, nem kezelem valami finoman ezt a topológiát, egyszerűen csak használom, és bízom benne, hogy a bevezetett kifejezések világosak lesznek, ha Freud szövegeit olvassák. Látják, honnan indul *A hisztéria etiológiájában* és mit talál ebben a lyukban, a hasadékban, az okra jellemző tátongásban? Valami *nem-megvalósultat*.

Hárításról [refus] beszélünk. De így túl elhamarkodottan haladunk előre – egyébként egy ideje, amikor háritásról beszélünk, már nem tudjuk, mit is értünk valójában alatta. A tudattalan, először is, úgy jelenik meg számunkra, mint olyasvalami, ami várakozásban tartja magát, úgy mondanám, a *meg-nem-született* területén. Az, hogy az elfojtás ide vezet le valamit, nem túl meglepő. Ugyanez az abortuszt végző személyek viszonya a limbushoz.

Ezt a dimenziót mindenképpen egy olyan regiszterben kell felidéz-nünk, amelyben semmi irreális, semmi már-nem-reális nincs, csakis meg-nem-valósult. Sohasem veszélytelen felkavarni valamit ezen a lár-vák lakta területen, és talán az analitikus pozíciója azt jelenti – feltéve, hogy ténylegesen ezt a pozíciót foglalja el –, hogy mintegy azok ostromolják, úgy értem *valós(ágos)an*, akiknél anélkül idézte fel ezt a láravilágot, hogy minden esetben napvilágra tudta volna hozni. Nem minden diskurzus ártalmatlan ezen a területen – még az a diskurzus is, amely az elmúlt tíz évben a sajátom volt, bizonyosan hasonló hatásokat mondhatott magáénak. Még egy közönség előtti diskurzus esetében sem hiába-való, hogy szubjektumokat célozzunk meg, és azt érintsük meg náluk,

amit Freud köldöknek nevez – *az álmok köldökének*, írja legvégül, az ismeretlen középpont meghatározásakor – ami, akárcsak az ismeretlen középpontot megjelenítő anatómiai köldök, semmi más, mint a szóban forgó tátongás.

A közönség előtt zajló diskurzus veszélye, hogy pont a legközelebb lévőhöz szól. Nietzsche tudta: egy bizonyos fajta diskurzus csakis a leg-távolabb lévőhöz intézhető.

Az igazat megvallva, a tudattalannak a fentebb vázolt dimenziója *el lett feledve*, ahogyan azt Freud hibátlanul, előre látta. A tudattalan üzenete behegedt, hála a buzgó lelki ortopédusoknak, amivé az analitikusok második és harmadik generációja vált, akik, átpszychologizálva, arra használták fel az analitikus elméletet, hogy bevarrják ezt a tátongást.

Higgyék el nekem, csakis a lehető legóvatosabban nyitom fel újra.

3

A mostani azonban bizonyosan egy olyan korszak, ahol az ok területére, a tátongás létrejöttének helyére bevezethetem a jelölő törvényét. Ezután már nincs más hátra, feltéve, hogy meg akarjuk érteni, miről van szó a pszichoanalízisben, mint újra felidézni a tudattalan történeti fogalmát, amikor és ahogyan azt Freud kidolgozta – hiszen csakis úgy tárhatjuk fel, ha visszakövetjük a kezdetekig.

A freudi tudattalannak semmi köze azokhoz az úgynevezett tudattalan formákhoz, melyeket a korábbi korok, kortárs irányzatok, sőt számos ma is létező elmélet megalkotott. Ha érteni akarják, miről beszélek, lapozzák fel a Lalande szótárat. Olvassák végig azt a rendkívül megkapó felsorolást, amelyet Dwelshauvers, ebben a negyven éve, a Flammarion-nál megjelent könyvben javasol. Nyolc vagy tíz olyan tudattalan-formát említ, amelyek semmiféle tudással nem szolgálnak senkinek, egyszerűen a nem-tudatot, a többé-kevésbé tudatosat jelölik. Ehhez hasonló ezer-számra találunk a pszichológiai kutatások területén.

A freudi tudattalan a legkevésbé sem a képzelő teremtés romantikus tudattalanja. Nem az éjszaka istenségeinek lakóhelye. Kétségtelen, hogy Freud fogalmának van valamennyi köze ehhez területhez, de az a tény, hogy Freud kitagadja a romantikus tudattalan terminusait átvevő Jungot, elég beszédes arra nézve, hogy a pszichoanalízis valami egészen más bevezetéséről szól. Ugyanúgy, annak belátásáért sem kell messzire mennünk, hogy az olyan toldozott-foldozott, össze-vissza tudattalan, mint amelyen élete során a magányos filozófus, Eduard Von Hartmann

munkálkodott, szintén nem Freud tudattalanját jelenti – erre Freud maga utal az Álomfejtés egyik jegyzetében – vagyis közelebb kell mérészkednünk, ha meg akarjuk határozni, miben különbözik a freudi a többi tudattalantól.

A többi tudattalannal szemben, amelyek mind egy homályos, őseredetiként elgondolt akarathoz, valamiféle tudatot megelőzőhöz rendelődtek, az a freudi reveláció áll, hogy a tudattalan szintjén létezik valami, ami minden elemében egyenértékű azzal, ami a szubjektum szintjén történik – beszél, és pont olyan kimunkált módon működik, akárcsak a tudatos szint, amely így elveszíti azt, ami eddig kiváltságának tűnt. Jól tudom, még mindig micsoda ellenállást szül ez az egyszerű, ugyanakkor alig néhány oldalnyi Freud-szöveg után szembetűnő észrevétel. Olvassák csak el a hetedik fejezetben *Az álmok elfelejtése* című részt, amelyben Freud egyedül a jelölő játékára utal.

De nem elégszem meg ezzel a perdöntő hivatkozással. Pontról pontra megmutattam Önöknek annak a működését, amelyet legelőször Freud tesz világossá számunkra, úgy mint a tudattalan fenomenjét. Az álomban, a tévceselexvésben, a szellemességekben min lepődünk meg legelőször? A botlás megjelenési módjain.

Botlás, hiba, törés. Egy kimondott, írott mondatban valami egyszer csak kibillen a helyéről. Freudot mágnesként vonzzák ezek a jelenségek, ezen a területen indul a tudattalan nyomába. Ugyanakkor itt valami más is a megvalósulásra törekszik – valami, ami nyilván úgy jelenik meg, mint szándékos, de különös időbeliséggel rendelkező. Ami ebben a tátongásban létrejön, a *létrejövés* [*se produire*] kifejezés teljes értelmében, az mint *ráakadás* [*trouville*] jelenik meg. A freudi tudományos vizsgálódás ekképp találkozik először a tudattalanban zajlóval.

Ráakadás tehát, amely ezzel egy időben megoldás is – nem feltétlenül valami lezárult, de, akármennyire tökéletlen legyen is, rendelkezik ezzel a tudom-is-én-micsodával, amely különös hangsúlyával hat ránk, azzal, amelyet Theodor Reik oly nagyszerűen elkülönített, de csupán elkülönített, hiszen Freud már előtte leírta – vagyis a *meglepetés* – amely által a szubjektum meghaladva érzi magát, és egyszerre lel annál többre és kevesebbre is, mint amire előtte számított – de mindenesetre, azzal kapcsolatban, amire számított, ez valami kivételes értékkel bír.

Márpedig, ez a ráakadás, attól fogva, hogy megjelenik, már mindig újbóli ráakadás is [*retrouville*], ráadásul mindig eltűnésre kész, létrehozva ezzel a veszteség terét.

Hogy egy mitológiából kölcsönzött metaforával éljek, az Orfeusz-analitikus és a tudattalan között fennálló kapcsolat legérzékletesebb képét a kétszeresen elvesztett Euridiké jelenti.

Ekképpen a tudattalan, ha megengedik, hogy valamelyest iróniát csempésszék mondandómba, a szerelemmel szigorúan ellentétes oldalon található, márpedig a szerelemről mindannyian egyszerre tudjuk, hogy mindenkor egyedi, de azt is, hogy benne nyeri el legmegfelelőbb alkalmazását a *lesz helyette tíz másik* [*une de perdue, dix de retrouvées*] vigasztaló formulája.

A diszkontinuitás az a lényegi forma, ahol a tudattalan, mint fenomen, legelőször megjelenik nekünk – a diszkontinuitás, amiben valami úgy tűnik fel, mint habozás. Márpedig, ha ennek a diszkontinuitásnak a freudi felfedezés ösvényén megvan ez az abszolút, bevezető jellege, akkor kénytelenek volnánk – ahogyan a későbbi analitikusok hajlamosak is – egy totalitás háttére elé helyezni?

Az *egy* vajon megelőzi a diszkontinuitást? Nem hinném, és az elmúlt években végig arra törekedtem, hogy a zárt *egy* elvárását átformáljam – olyan délibáb ez, amelyhez a burok-pszichére vonatkozó utalás tapad, a szervezetnek egyfajta olyan alakmására, ahol a hamis egység megtelepedhetne. Egyetértenek majd velem, hogy a tudattalan tapasztalata révén bevezetett *egy* a hasadékhöz, a vonáshoz, a töréshez tartozó *egy*.

Itt bukkan fel az *egy* félreértett formája, az *Unbewussté*hez tartozó *Egy*. Jegyezzük meg, hogy az *Unbewusste* határa az *Unbegriff* – nem nem-fogalom, hanem a hiány fogalma.

Hol van az alap? A távollét volna az? Nem. A nyíláshoz tartozó törés, repedés, vonás hívja elő a távollétet – ahogyan a kiáltás sem a csend előterében rajzolódik ki, épp ellenkezőleg, a kiáltás teszi felismerhetővé csendet.

Ha észben tartják ezt a kezdeti struktúrát, nem csábulnak majd el a tudattalant illető ilyen vagy olyan részleges szempontoktól – például, hogy a tudattalan a saját történetétől elidegenedett szubjektum, ahol a beszéd elakadása találkozik a szubjektum vágyával. Látni fogják, hogy, még gyökeresebben, a tudattalant egy szinkronitás terében kell elhelyeznünk – egy lét szintjén, de abban az értelemben, hogy mindenre kiterjedhet, vagyis a kijelentés szubjektumának szintjén, amennyiben, a mondatok és az igemódok szerint, annyiban vész el, amennyiben meg is kerül, és hogy egy felkiáltás, egy felszólítás, egy könyörgés, sőt a zavar során is, mindenkor ő, a kijelentés szubjektuma adja fel a talányt, mindenkor ő beszél, – röviden, azon a szinten, ahol mindaz, ami a tudattalanban kibomlik, elkezd szétterjedni egy középpont körül, akár egy gombatelep, jegyzi meg Freud az álom kapcsán. Mindenkor a szubjektumról, mint meghatározatlanról van szó.

Oblivium, vagyis a hosszú *e*-vel ejtett lévis – csiszolt, sima, sík. *Oblivium*, vagyis az, ami eltöröl – de mit? a jelölőt, mint olyat. Itt lelünk újból arra az alapvető struktúrára, amely, hatékonyan teszi lehetővé,

hogy valami egy másik dolog áthúzásának, eltörlésének funkcióját vegye fel. Szerkezetileg ez még lényegesebb, mint az elfojtás, amelyről majd később ejtünk szót. Nos hát, az eltörlésnek ez a működtetőeleme, ez az amit Freud a kezdetektől, a cenzúra funkciójában ismer fel.

Az ollóval való cenzúrázás, az orosz cenzúra, vagy még inkább, mint Heinrich Heinénél, a német cenzúra a *Németország* elején. *X Y Úr és Asszony nagy örömmel adják hírül a gyermek születését, aki szép, mint a szabadság maga* – és Hoffmann doktor, a cenzor, kihúzza a *szabadság* szót. Bizonyosan feltehetjük a kérdést, mivé lett a szó hatása a tisztán materiális cenzúráat követően, de ez már egy következő problémát takar. Pontosan itt leljünk meg azt, amelyre a tudattalan dinamizmusa a leg-hathatósabb módon vonatkozik.

Hogy egy kellően soha ki nem aknázott példához térjek vissza, ahhoz, amelyre Freud először építi bizonyítását, a felejtés, az emlékezet botlásának példáját kell megemlítenem, a *Signorelli* szót az orvieto-i festmények megtekintését követően. Lehetséges nem észrevenni, ahogy magából a szövegből felszínre tör, és kikerülhetetlenül megmutatkozik, nem a metafora, hanem az eltűnés, az eltörlés, az *Unterdrückung* valósága, a mélyben tett utazás? A *Signor* kifejezés, a *Herr* elmerül – a korlátlan úr, vagy ahogy egy időben hívtam, végeredményben a halál, eltűnt odalenn. És ugyanígy, vajon nem látjuk-e emögött mindazt, ami rákényszeríti Freudot, hogy az atya halálának mítoszában vágya megszabályozását ismerje fel? Elvégre is Nietzschevel egyetértésben jelenti ki saját mítoszában belül, hogy Isten halott. Könnyen lehet továbbá, hogy ugyanazon érvek alapján. Hiszen az *Isten halott* mítosz – amiről én a magam részéről sokkal kevésbé vagyok meggyőződve, – értsék jól: a mítoszból – mint a kortárs értelmiség nagy része, ami egyáltalán nem egy teista mondat, de nem is a feltámadásba vetett hit kijelentése – ez a mítosz talán nem más, mint a kasztráció fenyegetése ellen talált menedék.

Ha el tudják olvasni, felismerik majd az orvieto-i katedrális apokaliptikus freskóiban. De ha mégsem, akkor olvassák el Freud vonatúton folytatott beszélgetését – csakis a szexuális potenciál megszűnéséről van szó, amelyről orvos beszélgetőtársa azt mondja Freudnak (pontosan az a beszélgetőtárs, akinek jelenlétében nem jut eszébe a *Signorelli* név), hogy kicsoda lesújtó hatással van általában betegeire.

Vagyis a tudattalan mindig úgy jelenik meg, mint a szubjektum hasadásában (*coupure*) ingadozó. Innen tör elő az a ráakadás, amelyet Freud a vággyal azonosít, a vággyal, amelyet átmenetileg a kérdéses diskurzus előtűnő metonímiájában rögzítünk, ahol a szubjektum egy ponton váratlanként érti meg magát.

Ami Freudot és az atyához való viszonyát illeti, ne feledjük, hogy minden erőfeszítése csakis arra irányult, hogy bevallja, számára a kérdés

megválaszolatlan maradt. Egyik női beszélgetőtársától egyszer azt kérdezi: *Mit akar egy nő?* Freud sohasem válaszolta meg a kérdést, tekintve, hogy valójában milyen volt a nőkhöz fűződő viszonya: papucsjellem, ahogy azt Jones Freud kapcsán szemérmesen megjegyzi. Azt is mondhatnánk, hogy ha nem szenteli magát a hisztérikus alakjában megjelenő másoknak, Freudból csodáltnivalóan szenvedélyes idealista lett volna.

Korábban elhatároztam, hogy pontos leszek és egy óra negyven perc után mindig befejezem a szemináriumot. Látják, nem értem a végére a tudattalan funkciójának.

A kérdések és a válaszok hiányoznak.

1964. január 22.

Fordította Szabó Marcell